

Etiksiz Ekonomi Politikası Kördür - Ekonomik Kaygı Gözetmeyen Bir Etik Müdahale ise Boş

Ahmet Öz - Kojin Karatani

Ahmet Öz: İçinden geçtiğimiz küresel mali krizi de referans alarak soruyorum, *Transkritik*'in pratik siyasi konumunu, yani Kant'la Marx arasında bir köprü kurma ya da sizin deyiminizle "Kantçı eleştiri ve Marksçı eleştirinin birbirleriyle ilişkilendikleri bir mekân (uzam) yaratma" düşüncesinin nedenlerini Türkiyeli okurlarınız için açar mısınız? Ya da başka deyişle, bu iki "eleştiri"nin şu anki konjonktürde bir araya gelmesinin sizin açınızdan anlamı nedir?

Kojin Karatani: Kant benim için önemli, çünkü kendime, deyim yerindeyse, komünizmin metafiziğini yeniden kurma görevini verdim. Kant'ın ***Saf Aklın Eleştirisi*** adlı eseri genellikle metafiziğin eleştirisi olarak anlaşılır, ki bu doğrudur. Ancak, Kant bunu metafiziği küçümsemenin "çağın modası" haline geldiği bir dönemde yapmıştır.

Saf Aklın Ele

ş

tirisi

'ni işte böyle bir zamanda metafiziği yeniden kurmak için yazmıştır. Metafiziğin yeniden kurulması, pratik (ahlaki) olanın yeniden kurulmasıdır. Tabii ki, "ahlaki olan"dan kastı aslında politik ve ekonomik olandır. Sermaye-ulus-devlet üçlüsünün aşıldığı (*aufgehoben*

) "bir dünya cumhuriyeti"ni amaçlar. Elbette Kant'ı, alışlageldiği gibi, başka açılardan da okumanın mümkün olduğunu biliyorum. Ben öyle sıradan yorumlamalarla ilgilenmiyorum, zaten Kant yorumları üzerine tartışan akademik felsefecilerden de değilim.

Ben Kant'a pratik bir nedenden ötürü, yani, komünizm adı verilen metafiziği –sonuçta komünizm

tam anlamıyla “ahlaki” bir meseledir– yeniden kurmak için başvurduğum. Tam da bu sebepten, komünizmin “eleştiri”sine ihtiyaç vardır. Postmodernizmde, bütün fikirler “anlatılar” olarak kabul edilip reddedilir. Bunun sorumlusu, kesinlikle, sözde komünizmdir. Komünizm fikrini yeniden kurmadıkça, sermaye-ulus-devlet üçlüsüne karşı koyamayız. Öteki türlü, en iyi ihtimalle sosyal demokrasidir bekleyebileceğimiz. Daha kötüsü, bu (düzenleyici) fikir olmaksızın sosyal demokrasi de doğru işlemez ve sonunda devlet kapitalizmine dönüşmeye mahkûm olur.

Kant’ı dikkate alarak, tarihsel materyalizmin “eleştiri”sine başladım. Zaten *Transkritik*’te de, toplumsal formasyonların tarihine üretim tarzı değil, mübadele tarzı temelinde bakma fikrini geliştirdim. Bu yöntemle, günümüz toplumsal formasyonunun sermaye-ulus-devlet üçlüsü olduğu netlik kazanır. Ne var ki,

Transkritik

’i 1998’de (Japonya’da) yazmış ve yayımlamıştım; ama o noktada yukarıda bahsettiğim bakış açısını henüz detaylandırmamıştım. O zamandan beri, toplumsal formasyonların tarihine mübadele tarzı temelinde bakılması fikri üzerinde çalışıyorum. Bitirmek üzere olduğum bu çalışma İngilizcede 2010 yılında kitap haline getirilerek

The Structure of World History

(Dünya Tarihinin Yapısı)

adıyla yayımlanacak.

A.Ö.: Sizin Kant’ınızla sözgelimi bir Adorno’nun Kant’ı arasındaki fark, giderilmesi olanaksız türden. Adorno Kant’ı burjuva düşüncesinin kristalize olmuş hali olarak yorumlar; oysa siz komünizmi mümkün kılan filozof olarak görüyor ve sunuyorsunuz. Bu büyük farkı sadece anlama/açıklama farkıyla izah edebilir miyiz? Sizin Kant’ınızla, Rawls, Habermas gibi liberal düşünürlerin Kant’ı arasındaki temel farklar neler?

K.K.: Dediğiniz gibi, Adorno Kant’a her zaman saldırdı, bunun nedeni o zamanlar birçok burjuva düşünürün Kant’ın görüşlerini benimsemiş olmasıydı. Günümüzde de böyle düşünürler vardır; örneğin, sosyal demokrasinin ideologları olan Habermas ve Rawls. Ancak onları eleştirmek için yeniden Hegel’i devreye sokmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Bunun yerine, Kant üzerine daha köklü bir okuma yapmayı öneriyorum. Öte yandan, Adorno Hegel’i, Kant’ı benimsediğini düşünen ideologlara karşı çıkmak adına yeniden yorumlamıştır. Adorno’nun Hegelci bir yaklaşımı olmadığından, elbette ki, bu stratejik bir hareketti. Yani, Adorno Kant’ı stratejik olarak reddediyordu. Bense stratejik olarak Kant’ı savunuyorum. Kant’ı son derece radikal bir felsefeci olarak yeniden sunuyorum.

Adorno’dan bahsetmişken, onun bir yerlerde şöyle yazdığını anımsıyorum: Olumsuzlamanın olumsuzlaması aşma (*Aufhebung*) değil, daha öte bir olumsuzlama ya da tam bir olumsuzlamadır. Bunun anlamı, amaç ya da hedef diye bir şey olmadığı, ancak mevcut durumu aralıksız olarak eleştirmeyi ve reddetmeyi sürdürmemiz gerektiğidir. Adorno’nun “negatif diyalektik” dediği şey budur. Kuşkusuz, bu, Hegel-temelli komünist hareketin bir eleştirisidir. Marx’ın kendisi de *Alman İdeolojisi*’nde, “Bizce komünizm inşa edilmesi gereken bir durum, gerçekliğin kendisini uyarlamak zorunda kalacağı bir ideal değildir. Bugünkü durumu ortadan kaldıran gerçek harekete biz komünizm diyoruz. Bu hareketin

koşulları mevcut öncüllerden doğar” diye yazar.

1990'dan önce bu sözü sık sık, Marx'ın geleceği tasarlamının gericiilik olduğuna işaret eden başka bir sözüyle birlikte alıntılıdığını anımsıyorum. O zamanlar aklımda Sovyetler Birliği'nin “komünizm”i vardı. Gelgelelim, bu komünizmin çöküşünün ardından düşüncemi gözden geçirme ihtiyacı duydum. O zamana kadar, Yeni Sol kendi düşüncelerini Stalinizm'i eleştirerek açıklıyor ya da öyle yaptığına inanıyordu. Neticede, daimi bir “olumsuzlamanın olumsuzlaması” da tarih fikrini gerektirir. Böyle bir fikir olmadan “negatif diyalektik” mümkün bile değildir.

Marx tüm yaşamı boyunca komünizm fikrini muhafaza etti. Hiç kuşkusuz, o, kurucu bir fikir olarak görülen ve gerçekleştirilmeyi talep eden komünizm türünü reddeder. Ancak bu, komünizm fikrini olumsuzlamak değildir. Bu durumu nasıl açıklarız? Bunun nasıl açıklanacağını Kant'tan öğrendim. Kant “kurucu fikir” ile “düzenleyici fikir” ya da “aklın kurucu kullanımı” ile “aklın düzenleyici kullanımı” arasında ayırım yapar. Kurucu fikir, gerçekleştirilmeyi talep eden fikirdir. Düzenleyici fikir ise hiçbir zaman gerçekleştirilemez, ama kademeli olarak gerçekleşmesini sağlamamız için bizi zorlar. Elbette, bu bir yanılsamadır (*Schein*), ama o olmadan yolumuza devam edemeyeceğimiz anlamında, aşkın bir *Schein*

'dir. O halde, Marx'ın reddettiği şeyin kurucu fikir olduğunu söyleyebiliriz. Ve bu, komünizmi düzenleyici bir fikir olarak devam ettirme çabalarıyla çelişmez.

Buna karşılık, Hegelci sistem kurucu fikir ile eş tutulabilir; çünkü Hegelci fikir nihayetinde gerçekleştirilmeye yazgılıdır. Hegel'i tarihsel materyalizm temelinde yorumlamak ve komünizmi gelecekte gerçekleştirilecek bir şey konumuna yerleştirmek. Marx böyle bir görüşü “gerçekliğin kendisini uyarlamak zorunda kalacağı bir ideal” olarak görerek reddederdi. Ancak bu Marksizmin popüler versiyonu haline geldi. Peki, hangi tür Marksizm komünizmin kurucu fikir olduğunu düşünür? Bunun mükemmel örneği Sovyetler Birliği'nin sözde “komünizm”idir ve “aklın kurucu fikri”yle ilgilidir, ki bu da aklın şiddetinden başka bir şey değildir. Yalnız, bunun reddi “düzenleyici fikir”in reddiyle aynı şey değildir. Düzenleyici fikri istismar edip sonra da sefil bir şekilde başarısızlığa uğrayanlar, bunun verdiği hayal kırıklığıyla bütün fikirlere saldırdılar. Postmodernizm işte böyle bir fenomendir.

A.Ö.: *Paralaks bakış ve transkritik eleştiri* bence metninizin en önemli kavramları; bu kavramların sunduğu imkânları açar mısınız? Aslında her ikisinin de aynı şey olduğunu söylemek mümkün. Dış dünyanın çokluğu, düşüncenin birliğe, bütünlüğe olan ihtiyacına göre biçimlendirilmek, indirgenmek istenmiştir hep; transkritik eleştiri tam da bu bağlamda, bu indirgemeyi aşmaya yönelik bir çabanın kavramsallaştırılması olarak mı okumalıyız? Bu konumun içinde Kant ve Marx nereyi işgal ediyor ya da nereye tekabül ediyor sizce?

K.K.: Kant üzerinden paralaks fikrini şu nedenle ortaya koydum. Felsefe, düşünümle başlar. Gelgelelim bu, düşünüm sözcüğünün de işaret ettiği gibi, kişinin aynaya yansıyan kendi imgesini görmesidir. İnsan kendisi üzerinde ayna aracılığıyla düşünür. Bununla birlikte, kişi kendi dışında kalamaz. Felsefe tarihi, onca düşünce çabasına rağmen, tekbencilikğin ötesine geçmeyi başaramadı. Tekbencilikten kastım, “sadece ben varım” fikri değil, daha ziyade başkalarının da benimle aynı olduğunu varsayma fikridir.

Bununla birlikte, Freudcu psikanalizin bilinç seviyesinde düşünmenin ötesine geçen yeni bir düşünüm tipini açığa çıkardığı söylenir. Doktor-hasta “diyalog”u sırasında ortaya çıkan bu düşünüm, ortak kuralları temel alan simetrik bir diyalog değildir elbette. Hem doktor hem de hasta “başkası”dır. Burada mesele, doktorun sözlerinin hakikati göstermesi değildir. Mesele hastanın, doktora karşı çıktığında ya da direndiğinde ortaya serilen “bilinçdışı”dır. Diğer bir deyişle, burada diyalog bir fikir birliğine varmayı değil, iki kişinin bakış açıları arasındaki “paralaks”ı öne çıkarmayı amaçlar.

Eski tarz düşüncenin ötesine geçen bu yeni “düşünüm”, burada gördüğümüz türden “başkası” olmaksızın mümkün müdür? Freud öyle olduğunu söylüyordu. Kant’ın öznellik filozofu olduğunu düşünüyordu. Bu, yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Ne var ki, Kant’ın “aşkın” yönteminin bireysel bir içsel düşünüm olmanın yanı sıra “başka”yı ortaya koymaya da yaradığını düşünüyorum. Bu da, benim gördüğümle başkalarının gördüğü arasındaki “paralaks”ı meydana getirir. Konuyu açıklamak için fotoğraf örneğini vermiştim. Mesela, kendi imgesinin aynadaki yansımaya alışmış kişi, resimdeki halini görünce oradakinin kendisi olduğunu inkâr edecek kadar şaşırır ve bir hasta gibi “direnc” gösterir.

Kant çatışkı biçimindeki paralaksı göstermiştir. Dolayısıyla onun aşkın yöntemi eski tip düşünceden, hatta Husserl’in fenomenolojik düşünümünden de farklıdır. Bence Marx’ın düşüncesi de buna benzerdir; onda da paralaks daima mevcuttur. Örneğin, Marx sık sık ideologları, olduklarını sandıkları şey ile gerçekte ne oldukları arasındaki farkı ayırt edemeyen kişiler olarak karikatürize etmiştir. Kişinin bu ideolojiden uyanması için bu farklılığı bir paralaks olarak deneyimlemesi gerekir. Marx’ın kavrayışları her zaman bu paralakstan gelir. Marx’tan öğrendiğimiz yöntemler bizi Marx kadar kavrayışlı kılmaya yetmez. Yalnızca bir başka ideoloji olup çıkarlar. Marksist felsefe adı verilen felsefe, tekbenci “düşünce” içine kapanmıştır. Ben, Marx’ın fikirlerini, onun yanal (*transversal*) hareketinin ortaya çıkardığı paralaks açısından yeniden ele aldım. İşte bu nedenle, bu çalışmaya aşkın-yanal eleştiri/kritik anlamına gelen “transkritik” adını verdim.

Transkritik’i yazmadan önce dar anlamıyla felsefe alanında çalışıyordum. O zamanki çalışmalarımın bir bölümünü Türkçede **Metafor Olarak Mimari** adıyla yayımlanmış kitabımda bulabilirsiniz. Kısaca söylemek gerekirse, tekbencilikten çıkmanın yolunu arıyordum. Yani, hiçbir suretle öznelliğe indirgenemeyecek olan “dışarı”yı ya da “başka”yı kuramsal olarak belirlemeye çalışıyordum. Mesela, Habermas başkalarıyla diyalog ya da fikir birliğinde “öznelerarasılık”ı görür. Ancak bu tekbencilikten başka bir şey değildir; zira yalnızca tek bir kişi ya da bir topluluk içinde geçerlidir. Gelgelelim bu anlamda tekbencilikten kurtulmak kolay değildir. Aynada yansıyan imgesine alışan insan kendini başka türlü düşünemez.

(Devamı Cogito bu sayıda)